

ARKPRIJS VAN
HET VRIJE WOORD

2004

RIK PINXTEN

Rik Pinxten

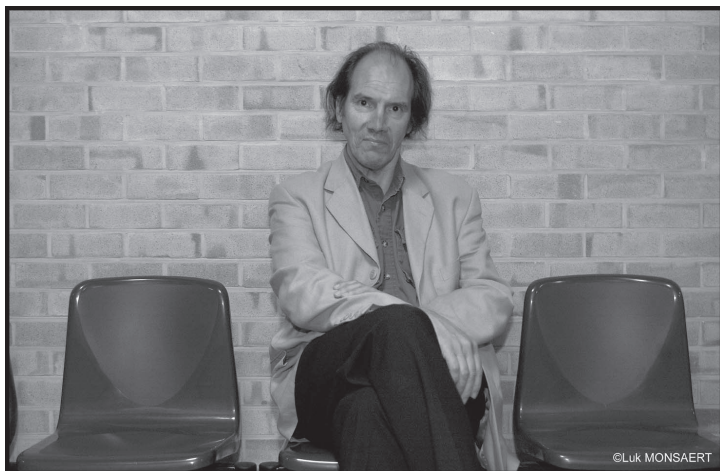
Eenheid in alles

54ste Arkprijs van het Vrije Woord

Redactie Lukas De Vos

Antwerpen
De Vrienden van de Zwarte Panter
2004

De Jury van de Arkprijs waardeert hogelijk de inspanningen die cultuurantropoloog Rik Pinxten (Universiteit Gent) doet om de eenheid der wetenschappen, ideologieën en wereldbeschouwingen na te streven in de humane geest van zijn mentor en voormalig Arkprijswinnaar Leo Apostel. Hij krijgt ook de Arkprijs 2004 omdat hij minder bekende culturen toegankelijk heeft gemaakt voor het grote publiek. Ten slotte prijst het Arkcomité de grote inzet om zogenaamd neutrale vakken, zoals wiskunde, in het onderwijs in te bedden in een bewuste levensinterpretatie.

Uit de beschouwingen van de Arkprijsjury

25 maart 2004

WELKOMSTWOORD
RAYMOND DETREZ

Dames en heren,

Welkomstwoord

Ik wil u allen graag hartelijk welkom heten op de uitreiking van de 54ste Arkprijs van het Vrije Woord aan de Gentse hoogleraar vergelijkende cultuurwetenschappen Rik Pinxten. Zoals gebruikelijk zal straks een laudatio uitgesproken worden, waarin de beweegredenen van de jury, het Arkcomité, en de verdiensten van de laureaat uitvoerig uiteengezet worden. Vervolgens krijgt de laureaat de gelegenheid voor een dankwoord, want ook al biedt de bekroning geen enkel materieel voordeel, het Arkcomité gaat er nu eenmaal van uit dat de laureaat dankbaar is.

Ik wil in mijn korte welkomstwoord graag enkele dingen rechtzetten. De voorbije maanden ben ik enkele keren aangesproken door mensen die verklaarden weinig verrast te zijn door de toekenning van de Arkprijs aan Rik Pinxten. Rik Pinxten is immers, onder meer, ook de nieuwe voorzitter van het Humanistisch Verbond; zijn bekroning lag 'dus' voor de hand.

Hier spelen twee misvattingen. In de eerste plaats is de Arkprijs van het Vrije Woord geen prijs van het Humanistisch Verbond. De Arkprijs is vierenvijftig jaar geleden bedacht door humanistische vrijzinnigen als protest tegen een bekrompen beslissing van het provinciebestuur van Antwerpen, waarin een vertegenwoordiger van de katholieke kerk de hand had, maar dat protest gold eigenlijk censuur en betutteling over het algemeen, dus ook indien uitgeoefend door andere instellingen dan de Roomse Kerk. Niet dat het Arkcomité iets tegen het Humanistisch Verbond zou hebben, maar er bestonden en bestaan nu eenmaal geen organisatorische banden tussen het Humanistisch Verbond en het Arkcomité.

De tweede misvatting is vooral pijnlijk voor het Humanistisch Verbond. Blijkbaar wordt deze organisatie er toe in staat geacht een eigen prijs toe te kennen aan zijn eigen voorzitter, wat er uiteindelijk

op neer komt dat Rik Pinxten als voorzitter zichzelf bekroont. Stalin heeft, als ik me goed herinner, nog de Stalinprijs gekregen, maar sindsdien zijn zulke aberraties niet vaak meer voorgekomen.

Een ander punt waarover ik hier iets wilde zeggen, is het feit dat er jaarlijks maar één Arkprijs uitgereikt wordt. Daardoor is bij het volk de indruk ontstaan dat er zich in de ogen van het Arkcomité jaarlijks maar één vrouw of man voor het Vrije Woord voldoende verdienstelijk gemaakt heeft. Dat is natuurlijk niet zo. Elk jaar moet de jury een moeilijke keuze maken tussen meerdere genomineerden, wier kwaliteiten en prestaties moeilijk tegen elkaar af te wegen zijn. Soms gaat het om mensen die naar aanleiding van één of andere gebeurtenis een kritische mening verkondigden en daarmee manifest tegen de stroom oproeiden. Dit jaar was de politicoloog Rik Coolsaet zo iemand. Soms gaat het om iemand die een leven lang aan de weg timmert en dan ook jaarlijks, zij het tevergeefs, op de lijst van de genomineerden voor de Arkprijs voorkomt. Zulke mensen zijn Bert Verhoye van de Zwarte Komedie en schrijver Aster Berkhof. Ik vermoed dat het plezieriger is de Arkprijs te krijgen dan te horen dat je hem net niet gekregen hebt, maar het Arkcomité wil op deze manier toch ook aan deze mensen een oprechte hulde brengen. Ik zou aan hen en aan ieder die zich geroepen voelt zeggen: ‘Doe zo voort! Ook nadat dit jaar op de sokkel van de Ark des Verbonds de naam van Rik Pinxten en de titel van zijn jongste boek, *De artistieke samenleving*, is toegevoegd, blijft er nog plaats voor uw naam.’

PINXTEN, DE HEILIGE GEEST EN GAVAGAI
JEAN-PIERRE RONDAS

Rik Pinxten, dat weet iedereen, is een vrijzinnige atheïst. Hij heeft geschreven over de ‘goddelijke fantasie’ waarmee de mens zich een God naar zijn eigen beeld en gelijkenis heeft geschapen. Net zoals zijn grote voorganger en mede-Arkprijdrager Leo Apostel pleit hij openlijk voor een niet-theïstische spiritualiteit, een godsdienst zonder God en zonder dienst – een ‘religie’ in zijn vocabularium. Merkwaardig is echter dat hij, nadat hij God heeft laten vallen, het heeft opgenomen voor de Heilige Geest. Hij verwijt de Katholieke Kerk de Heilige Geest te hebben veronachtzaamd. In zijn bekommernis voor het voortbestaan van de grote inspirator heeft hij de Kerk zelfs de goede raad gegeven zich wat meer met die Geest te gaan bezig houden. Ik weet niet of episcopaat en theologie die raad ter harte hebben genomen, maar wij zitten hier wel met het ei van de duif. Wat heeft Pinxten met de Parakleet? Zit hier een persoonlijk verhaal achter? Is het een kwestie van naamgeving? Zijn naam betekent inderdaad gewoon ‘Pinksteren’. ‘Pinxten’ (net als ‘Apostel’ trouwens) is een bijnaam, oorspronkelijk zelfs een vondelingennaam, die familienaam is geworden. Schuilt er een Pinksterwonder in zijn naam? Ik zal hier aantonen dat Pinxtens levenswerk daar alles mee te maken heeft.

U weet dat op de vijftigste dag na Pasen, toen de leerlingen verzameld waren in een zaal te Jeruzalem, plots de Heilige Geest over hen nederdaalde en zich over hen uitstortte in de vorm van vurige tongen. Zoals in de Oudtestamentische precedentes met brandende maar niet opbrandende braambossen en zuilen, wijst dit onverwachts onafhankelijk opererend vuur dat in telegeleide vlammen boven de hoofden gaat hangen, op een gevaarlijke aanwezigheid van Jahweh. Het effect openbaarde zich onmiddellijk in het fenomeen van de glosso-lalie dat de niets vermoedenden overkwam. De apostelen begonnen namelijk betekenisvol te lallen. Zij spraken in tongen, *tongues, langues*: zijzelf verkeerden in de mening dat ze Aramees bleven praten zoals altijd, maar in de toegestroomde menigte verstonden de mensen hen elk in hun eigen taal.

Ik citeer uit het verslag: *Allen waren buiten zichzelf van verbazing*

en zeiden: Zijn allen die daar spreken geen Galileeërs? Hoe horen wij dan ieder in de taal van ons geboorteland? De verbaasden waren blijkbaar geëmigreerde en tweetalig geworden joden met een dubbele nationaliteit die tijdens de lente op vakantie waren in het land van herkomst – een heel normale zaak in de veelvolkerenstaat die het Romeinse Rijk toen was. Deze toehoorders waren afkomstig uit gebieden die min of meer in het huidige Turkije te situeren zijn (Kappadocië, Pontus, ‘Azië’, Phrygië, Pamphylie), maar ook uit Egypte, Lybië en het huidige Irak (Mesopotamië). Om nog eens goed de diversiteit van deze talen te benadrukken herhaalt de reportage expliciet samenvattend: *zowel joden als proselieten, zowel Kretenzers als Arabieren*, waarmee waarschijnlijk bedoeld wordt, zowel eilandbewoners als vastelanders. Allemaal verstonden ze de glossolallende apostelen in hun eigen taal, het Parts, het Meeds, het Kappadocisch en het Kretenzisch (als deze talen al zouden bestaan hebben).

Onder het patent van de Heilige Geest is hier een vertaalmachine van vuur aan het werk die het probleem van de communicatie, ontstaan in de afleveringen over de toren van Babel, definitief oplost. Hier begint de Kerk actief te worden: Pinksteren is de ware verjaardag van de missionering naar eenheidscultuur en universalisme. De sluizen van de wereldwijde bekering worden erdoor opengezet. Met het *mission statement* ‘gaat en vermenigvuldigt u’ waren de apostelen weliswaar al een keer in principe gezonden, maar ze hadden de middelen nog niet toegewezen gekregen. Met de glossolalie krijgen ze er een virtueel taalprogramma bij dat hen in staat stelt gelijk drie problemen op te lossen. De nieuwe machine vermijdt langdurige en kostbare taalverwervingsprogramma’s (het probleem van de Mormoonse predikant). Vervolgens worden alle vertaalbaarheidsproblemen met één pennentrek van de baan geveegd. Maar vooral, en dit is het probleem wat ons hier aangaat, krijgt het probleem van het cultuurrelativisme een heldere en communicatieve oplossing (geheel in de lijn van wat Rik Pinxten in zijn geschriften voorstelt). De toehoorder, aan wie het Pinksterwonder zich tenslotte voltrekt, krijgt niet zomaar het verhaal in zijn eigen taal te horen, hij krijgt er ook de eigen interpretatie bij, maar onmiddellijk (en in een tegemoetkomende beweging) vanuit zijn eigen cultuur geleverd, zodanig dat de agnostische Griek (alsmede de Part, de Kappadociër, de leugenachtige Kre-

tenzer) het verhaal van de geëxecuteerde jood op Griekse of Kapadocische manier gaan begrijpen. De verstaanbaarheid, de vertaalbaarheid en de overdracht zijn totaal. Geen cultuur staat nog de universaliteit in de weg, of beter: de culturen zijn nog slechts een omhulsel voor de cultuurdragers, de wezenlijke boodschap is immers overal identiek. Op tweede Pinksterdag laten 3000 van die mensen zich deculturaliseren, ze laten zich als het ware uit hun cultuur weg-dopen naar een wereldgodsdienst.

Hier vinden we de eerste reden waarom Rik Pinxten zijn naam mag bijschrijven op één van de opgehoogde randen van het zilveren en geëmailleerde Arkschrijn, en niet bijvoorbeeld op één van de verdiepingen van een mooi Toren-van-Babeljuweel. Het gaat hier niet om een Toren-van-Babelprijs voor aparte culturen en talen, maar om een Arkprijs die de hele mensheid symboliseert. Pas nadat de Ark zijn survival-taak had vervuld, toen de Zondvloed voorbij was en de eerste duif (alweer) definitief wegbleef zijn via Noahs zonen de naties ontstaan (Semieten, Chamieten en de zonen van Jafet) die zich na Babel nog eens verder in onderling onverstaanbare culturen opsplitsen. De monotheïstische oppergod had het namelijk niet zo begrepen op een universele mensheid. Het is Pinxtens Heilige Geest die veel later een technische oplossing probeert te geven aan de babelse spraakverwarring. Jammer genoeg is ondertussen diens vurige interculturele vertaal- en communicatiemachine uitgedoofd, en staat de mensheid op (en na) de Ark telkens weer voor dezelfde interpretatie-opdracht. De idee is dat we ons weliswaar 'na Babel' bevinden, maar dat we ons zouden moeten voorstellen 'na de Ark' te staan, om de hele zaak beter aan te pakken.

Net daaraan proberen de antropologen iets te doen. Ergens citeert Pinxten het beroemde voorbeeld van de Amerikaanse logicus William van Orman Quine (Umberto Eco gebruikt het ook in zijn roman *Baudolino* en in zijn essays in *Kant en het vogelbekdier*). Een etnoloog / etnograaf / antropoloog / missionaris, kortom een geklede blanke, westerse man staat aan het strand, het notitieboekje in aanslag, samen met een autochtoon / inboorling / wilde, kortom een naakte niet-blanke man met speer. Plotseling wijst de wilde met uitgestrekte arm naar de horizon. De westerling ziet daar snel een konijn verdwijnen. 'Gavagai!' zegt de inboorling. Onmiddellijk staat het

notitieboekje vol met verwoordingen van het interculturaliteitsprobleem. Wat, vraagt de etnograaf zich af, kan dit betekenen? Wijst de wilde gewoon naar dat konijn en levert hij, didactisch behulpzaam als hij is bij het aanleren van zijn taal aan de vreemdeling, het woord in zijn taal voor konijn? Of zegt hij: dat gaan we vanavond eten? Of: maar ik vind het niet lekker? Of: het jachtseizoen is nog niet geopend, maar dit is zonevreemd wild? Het voorbeeld wordt vaak gegeven als het erom gaat aan te tonen dat echt begrip van een vreemde cultuur alleen mogelijk is door een soort dagdagelijkse en concrete praxis-vertaling tot je als participierend-observerend etnograaf de laatste nuances en implicaties van de gavagai-uitroep niet alleen begrijpt, maar tot in je vezels voelt. Met minder middelen gaat het niet.

Het cultuurrelativisme, het kroonstuk van de culturele antropologie, antwoordt negatief op de vraag of men een andere cultuur van binnenuit en in eigen termen kan begrijpen en verklaren. Het cultuurrelativisme is ontstaan als een reactie tegen de universalistische pre-tenties van het westerse ethnocentrisme. Tegelijkertijd wordt elke cultuur in zijn eigenheid gekarakteriseerd door een aantal grondintuïties en basismetaforen die gelijkwaardig zijn aan andere waardenconstellaties, zodat waardeoordelen over niet-westerse culturen worden uitgesloten. Er is nauwelijks een rationaliteit die de culturele grenzen overschrijdt. In het begin van zijn carrière onderzocht Rik Pinxten de ruimtelijke en wiskundige basisintuïties van de Navajo in Arizona. Zo is hij dan in zijn boek *Culturen sterven langzaam* tot zijn stelling van de cultuursferen gekomen, waarbij elke cultuursfeer door prioritaire waarden wordt gekenmerkt – een theorie die hem dicht in de buurt bracht van de politieke cultuurblokken van Huntington. Pinxten keurde toen Huntingtons nadruk op beschaving en cultuur goed, evenwel zonder diens ethnocentrisch Amerikaans politieke keuze daarin. De universalistische kritiek heeft toen geprobeerd om niet alleen het cultuurbegrip te demonteren (het concept cultuur zou het lot moeten ondergaan van de concepten ras en natie), maar evenzeer de activiteit van de cultureel antropoloog en van de hele antropologie zelf als het ware verdacht te maken en zelfs gelijk schuldig te verklaren.

Toch is Pinxten nooit een extreme cultuurrelativist geweest. In zijn indringende wetenschappelijke essays (gebundeld in *When the*

Day Breaks) stelt hij duidelijk dat ‘absoluut relativisme’ tot een hernieuwd ethnocentrisme leidt, en tenslotte tot nihilisme waar *anything goes*. Rik Pinxten is nu al tien jaar (sinds 1994, met *Culturen sterven langzaam*) prominent aanwezig in de cultuurdebat, en al die tijd heb ik hem zien worstelen met de vraag, hoe men tegelijkertijd zowel culturalist als universalist kan zijn. Zijn antwoord lijkt bedrieglijk eenvoudig: relativisme is weliswaar hanteerbaar als heuristiek (vindingsleer) en methode, maar is epistemologisch een onmogelijke zaak. Als Pinxten de Arkprijs moet krijgen voor de manier waarop hij met het maatschappelijk ontzettend delicate probleem van de definitie van cultuur en van culturaliteit is omgegaan zonder zich ooit op te sluiten in vooraf ingenomen stellingen, dan mag hij zijn naam een tweede keer op de Ark graveren voor de door hem voorgestelde synthese. Pinxten wordt op die manier een wel heel speciaal relativist, die uitgaat van en focust op het gemeenschappelijke van ‘culturaliteiten’ en op wat hij de bindmiddelen noemt, die niet alleen passief ruimte laten voor integratie, maar actief in staat zijn gemeenschappen te smeden. De inhoud van de ‘waarde van culturen’ (Lemaire) slaat op den duur op wat Pinxten noemt ‘het universeel menselijke en de gedeelde maatschappelijke condities’.

Het logische vervolg daarop is, dat er ‘onderhandeld’ wordt. De derde reden voor zijn Arkprijs luidt dan ook dat hij hem krijgt omwille van zijn beredeneerd geloof in communicatiemodellen en onderhandelingsmogelijkheden tussen cultuurgemeenschappen, *inter culturas*, op interculturele wijze, of, zoals hij zelf schrijft, voor zijn ‘antropologisch geïnspireerde interculturele negotiatietheorie’. Ook daarop is er kritiek gekomen, omdat de idee van onderhandelingen tussen culturen het bestaan van culturen vooronderstelt – en volgens een bepaalde kritiek bestaan die immers niet. Het alternatief dat door de critici wordt voorgesteld, nl. niet meer over culturen te praten maar over culturele praktijken, leidt vroeg of laat natuurlijk weer tot de voorlopige momentopname van een verzamelbundel van evolutieve karakteristieken waarnaar men, om het kort te houden en om nog verwijzend te kunnen spreken, toch weer de naam ‘cultuur’ geeft. Er zijn nl. talige grenzen aan de politiek correcte taalsabotage.

Pinxten stelde zijn onderhandelingsidee namelijk voor om te ontsnappen aan de aporie van het multiculturalisme. In zijn opstellen

van de jaren tachtig tot vandaag kan de lezer dan ook het merkwaardige lot van de concepten 'multiculturaliteit' en 'multiculturalisme' meevolgen. Als multiculturalisme ooit de moralistische beleidspraktijk van het theoretische cultuurrelativisme is geweest, dan blijft daar enkele decennia later niet veel meer van over dan een deplorabele statische toestand op weg naar een dynamische interculturaliteit. Multiculturalisme wil zeker geen integratie (en krijgt juist daarom sympathie van de veldwerkers in de voorsteden) maar creëert daarentegen eilanden en pleit voor het behoud ervan. Interculturalisme wil wel naar integratie en wil een gemeenschap creëren door middel van het aanscherpen van culturele vaardigheden. Multiculturalisme, zegt Pinxten, komt zo in de buurt van de essentialistische culturalistische houding en leidt in zijn extreme vorm zelfs tot een blinde afgang naar apartheid en racisme. Vaak kwamen Pinxtens critici niet veel verder dan tot een bevestiging van het 'bestaan' van een allochtone multiculturaliteit-zonder-cultuur: een cultuurrelativisme zonder culturen dus.

Interculturele interactie, nog altijd afhankelijk van de comparatieve antropologische instelling, komt in feite neer op het vergelijken van wereldbeelden (Apostel). Ze vooronderstelt een universele ratio die communicatief handelen à la Habermas mogelijk maakt. Ook hier weer gaat Pinxten niet alleen uit van een optimistische instelling gebaseerd op verstaanbaarheid en communicabiliteit, maar levert hij tegelijkertijd de schemata waarin die onderhandelingen (in Europa meestal tussen autochtonen en allochtonen) kunnen plaatshebben. Het is dan ook niet te verwonderen dat hij in het politieke handelen, net zoals de Frankfurter Schule en Habermas dat hebben gedaan, een rol voorbehoudt aan de kunst. Het is net alsof hij de naar binnen gekeerde, ietwat bevangen 'etnische cultuur' van zichzelf wil genezen door middel van een injectie met... 'kunstcultuur'! Het lijkt erop dat hij in zijn recentste boek (*De artistieke samenleving*) door middel van een actieve participatie aan een niet-elitaire cultuur een gemeenschappelijke noemer zoekt voor de verschillende voorlopige en nog op te lossen multiculturaliteiten. De interculturele onderhandelingsinteractie moet dan via die actieve cultuurparticipatie verlopen.

Omwille van de ruime cultuur- en religiedefinities (een religie is voor Pinxten ‘het vehikel voor het aanleren van identiteit over de generaties heen’) kan intercultureel handelen niet beperkt blijven tot onderhandeling tussen ‘etnische’ allochtone en autochtone culturen alleen, maar moet dit uitgebreid worden tot de actieve communicatie tussen ideologieën en zelfs religieus-godsdienstige overtuigingen. Als voorzitter van het Humanistisch Verbond en als auteur van een boek over religie (*Goddelijke fantasie*) is Pinxten uitermate goed geplaatst om hierover voorstellen te doen. Ook hier rijzen immers dezelfde problemen van kenbaarheid, inlevingsvermogen, onderhandeling en tegemoetkoming.

Ik geef hier, helemaal in zijn geest, een voorbeeld van hoe in Europa en toegespitst in Vlaanderen de laïciteit aan de religieuze houding kan tegemoetkomen, juist om het communicatieve handelen tussen beide ‘ideologieën’ voort te kunnen zetten. Ik doe dat met behulp van een recente tekst van de naar eigen zeggen ‘religieus onmuzikale’ socioloog van het communicatieve handelen, Jürgen Habermas. Met wat nu volgt wil ik Rik Pinxtens oproep aan de georganiseerde vrijzinnigheid (en tegelijkertijd zijn eerder vermelde raad aan het christendom om de Geest wat meer in ere te houden) ten volle ondersteunen.

De inzet lijkt hier even over het kunstcultuurbegrip te gaan, maar dat duurt niet lang. Enkele jaren geleden ging Eric van Rompaey in discussie met Tom Lanoye over iets wat zij beiden toen de *Kulturkampf* noemden. Daarmee bedoelden ze de strijd tussen de eigen goede smaak, en de slechte smaak in cultuur, kunst en literatuur van de ander. Achter deze twist konden dissonanten vernomen worden die wezen op een tweede tegenstelling, die tussen de gezonde cultuur van ’t eigen land en de zieke cultuur komende van elders. Maar – en dat beseft geen der discussiërende partijen – noch op de ene, noch op de andere tegenstelling kon de term *Kulturkampf* van toepassing zijn: dat hadden ze beiden verzonnen omdat het woord ook zo goed klonk met de vage associaties die het opriep. Ging het immers niet om *cultuur*? Inderdaad, maar om een heel andere cultuur dan zij bedoelden, een ‘cultuur’ met politiek-ideologische implicaties.

Wat de discussianten immers niet beseften was dat *Kulturkampf* alles te maken had met de bestaansgrond van een christen-democratische partij. Het is juist een Duits woord omdat het een historische term is die slaat op de politieke strijd tussen de door Bismarck geleide Pruisische staat enerzijds en de Duitse katholieke parlementaire partijen anderzijds, met als inzet de keuze tussen gehoorzaamheid aan de wetten van de nationale Leviathan ('Berlijn') dan wel aan de morele voorschriften van een internationaal opererende godsdienst ('Rome, de hoer van Babylon'). Een typisch geval van de veel ruimere tegenstelling tussen Ancien Regime en Verlichting, conservatisme en vooruitstrevendheid, traditie en vernieuwing, kerk en laïciteit, religie en atheïsme, geloof en weten, kortom een moderniserings- en seculariseringsconflict. Oude tegenstellingen, uitentreuren bediscussieerd, maar waarvan men voorzichtigheidshalve het einde maar niet moet afkondigen.

Op wereldschaal is alleen al in de nog jonge 21ste eeuw de spanning tussen de seculiere maatschappij en de religieuze houding twee keer ontploft: een eerste keer figuurlijk in het nog altijd voortdurende debat over gentechnologie, bio-ethiek, en het klonen van mensen; en een tweede keer letterlijk door de fundamentalistische inslagen van elf september. Diezelfde spanning is tijdens de vorige paarse legislatuur in Vlaanderen ook nog eens gebleken op dagpolitiek niveau, met name in een historisch onwaarschijnlijke opwarming van de schoolstrijd, waar de ziel van het kind nog maar eens het onderpand in dit grote seculariseringsdebat is geworden. Het is het enige soort actuele conflict dat we vandaag nog als *Kulturkampf* mogen bestempelen.

Nu hadden de aanstichters van dit achterhoedegevecht met vrucht kennis kunnen nemen van de tekst van de rede die Jürgen Habermas heeft uitgesproken toen hij in oktober 2001 in de Paulskirche te Frankfurt de Vredesprijs van de Duitse Boekhandel in ontvangst mocht nemen (verschijnt binnenkort bij Boom onder de titel *Geloven en weten*). Zijn publiek bestond uit de fine fleur van de Duitse macht van vandaag, de sociaal-liberale elite van de Derde Weg. De laïcist en 'socioloog van de Bondsrepubliek' Habermas heeft die Vredesprijs met name gekregen juist omdat hij een vredesweg wijst in de voor-noemde 'cultuurstrijd' tussen geloven en weten – wat al op zijn minst

wil zeggen dat die strijd niet gestreden is. De kampen zijn blijven bestaan; noch de religieuze noch de humanistische kerken zijn helemaal verdwenen; maar de verlichte *common sense* van de democratische politiek zou hier als derde partij een civiliserende arbiterroel moeten spelen. Wie dat als democratisch politicus niet doet (door bv. schoolstrijden aan te wakkeren), plaatst zich automatisch buiten deze *common sense*, omdat hij of zij niet bijdraagt tot de gepluraliseerde rede van de *postseculiere* maatschappij. Deze postseculariteit vraagt van de ratio inderdaad een offer aan de irrationele beleving. De laïciteit hoeft het met de aanvaarding van deze postseculariteit ook niet gemakkelijk te hebben. Habermas' bedoeling reikt verder en is tegelijkertijd ook veel 'praktischer'. Voor hem is deze nieuwe pluraliteit de enig mogelijke filosofisch-politieke rem op het ongebreidelde experiment met het menselijk genoom. Hij gaat daarbij te werk in drie fasen.

In een eerste beweging plaatst Habermas het intuïtieve, voorwetenschappelijke weten van alledag tegenover het vaak contra-intuïtieve weten van de wetenschappen. Het bewustzijn van auteurschap en toerekeningsvatbaarheid, dat alle onze handelingen begeleidt, behoort tot het intuïtieve, onwetenschappelijke zelfbesef van de persoon. Wetenschappelijke beschrijvingen van de persoon kunnen nooit de spanning tussen zijn en behoren – en dus de moraal – te pakken krijgen. Wie het toch probeert is een sciëntist die slechte filosofie bedrijft (Pinxten wil het sciëntisme uit de vrijzinnigheid bannen). Het gaat hier bij Habermas om noch min noch meer dan een wending naar het personalisme, een sociologie van de persoon zoals die voor en na de Tweede Wereldoorlog filosofisch werd uitgewerkt. Alles speelt zich hier af op het niveau van het zelfbesef van de deelnemers, niet van de waarnemers. De waarnemende wetenschap kan nooit hoogte krijgen van wat de deelnemende persoon drijft. Vandaar dat geen wetenschap in staat kan zijn om de *common sense* te beletten negatief te oordelen over gentechnologische ingrepen. Stapt Habermas hier een end weg van zijn suprarationele houding, in de richting van een licht ideologie-relativisme?

In een tweede beweging legt Habermas uit, dat postseculariteit vooral betekent dat het nu de beurt is aan de seculiere maatschappij (aan de laïcisten) om de religieuze taal zoniet te leren spreken, dan

toch te leren vertalen naar het seculiere – in plaats van dat, zoals het tot nog toe is gegaan, alleen de ‘gelovigen’ hun inhouden naar het seculiere moesten vertalen om enigszins geaccepteerd te worden. Aangezien de seculiere staat zelf een religieuze oorsprong heeft kan dat niet zo moeilijk zijn. In deze vertalerstaak neemt Habermas een voorbeeld aan Immanuel Kant, die de autoriteit van de goddelijke geboden heeft laten doorklinken in de onvoorwaardelijke gelding van de morele plichten. Waar de seculiere taal alleen maar weggooit en niets overneemt ontstaat slechts leegte. Habermas schrijft: ‘Toen zonde zich in schuld veranderde, ging iets verloren’. Voor datgene wat verloren is en bijna vergeten, maar toch impliciet wordt gemist, moet seculiere taal een *reddende* formulering, een *reddende* deconstructie vinden.

Dat is ook de wens van Rik Pinxten, die zich als voorzitter van het Humanistisch Verbond herhaalde malen heeft uitgesproken voor een positievere houding vanwege de vrijzinnigheid, en tegen de bevremding die vele vrijzinnigen overvalt wanneer ze huiverend toezien op de religieuze praktijken van hun naaste medeburgers – alsof het om een vreemde stam ging; de antropoloog heeft hier recht van spreken. De vrijzinnigheid, zegt Pinxten met Habermas, is te lang ‘anti’ geweest: antiklerikaal, antigodsdienstig en antireligieus. Het hoeft geen betoog dat met de Arkprijs ook dit ongemakkelijke Vrije Woord wordt gehonoreerd.

Het meest verrast Habermas met zijn derde, zeer consequente, beweging. Tweemaal na elkaar verzekert hij dat de ‘religieus onmuzikale mens’ aan een bepaalde religieuze formulering niet hoeft te *geloven* om er toch de consequenties van in te zien. De religieuze formule die hij hier bedoelt is die van de schepping van de mens ‘naar Gods beeld en gelijkenis’ (*Ebenbildlichkeit*). Hier gaat de socioloog theologiseren. Uit een soort vrij spel van liefde, vrijheid, gelijkenis en schepping (‘de creatuurlijkheid van het evenbeeld’) besluit hij dat we het absolute verschil tussen schepper en schepsel niet zomaar mogen egaliseren door het schepsel tot medeschepper te maken. Dat is wat gebeurt wanneer dit schepsel naar eigen preferenties zou ingrijpen in de toevallige combinatie van zijn ouderlijke chromosomenreeksen, zodat verwekken een programmeren wordt. Daarmee verwijst Habermas naar zijn recente werk over *human nature, Die Zukunft*

der menschlichen Natur (straks eveneens bij Boom in dezelfde bundel onder de titel *Geloven en weten*). Tegelijkertijd legt hij de rechtvaardigingslast volop aan de kant van het laïcisme, dat meer inlevingsvermogen in het religieuze zal moeten aan de dag leggen dan waartoe het tot nog toe in staat is geweest.

Wat dit betreft evenaart Pinxten de generositeit van een Habermas (waarbij hij hem zelfs in de tijd voor is geweest) – ook als hij het met Habermas niet altijd eens zal zijn. Ik kan me voorstellen dat de godloochenaar Pinxten de mens wèl als schepper wil zien, al was het maar in de gemeenschapsvormende kunsten. Maar door zijn vermanende oproep aan wat er overschiet van de georganiseerde vrijzinnigheid heeft Rik Pinxten zijn publiek, zijn studenten en lezend Vlaanderen iets dichterbij gebracht bij het echte, universele werk dat op stapel staat en waar de bekommerde humanisten van elke proveniëntie als natuurlijke bondgenoten aan de slag moeten. Dat zal pas een echt Pinxten-wonder zijn.

Maar het meest bevreemdende is toch dat u, toehoorder en lezer, tot nu toe alles heeft verstaan en begrepen, u die behoort tot de Parten, Meden, en Elamieten, Kappadociërs, Pamphyliërs en leugenachtige Kretenzers, terwijl ik hier toch gewoon Aramees heb gepraat. Trouwens, de naam ‘Pinxten’ betekent eigenlijk gewoon ‘Gavagai’.

EEN ANTROPOLOOG
MET EEN CREATIEF HUMAAN ENGAGEMENT
MARC CAMPINE

Als antropoloog en vergelijkend cultuurwetenschapper blijkt Rik Pinxten waarlijk op een humane wijze begaan met individuen en groepen – hoe deze zich onderling verhouden, en hoe deze zich verhouden tot het grotere samenlevingsgeheel. Wat zijn hun specifieke kenmerken en karakteristieken ?

Het humanisme als culturele gemeenschap zou hierbij niet aan zijn aandacht ontsnappen.

Met een oprechte belangstelling voor het menselijk wezen en zijn organiserende structuren bleek Rik Pinxten ook een bijzondere interesse op te brengen voor het vrijzinnig humanisme en zijn organisatorische kenmerken. Hij situeert de humanistische gemeenschap <als een culturele entiteit binnen het grotere maatschappelijke geheel, als een beweging met waardevolle inzichten en benaderingen.

Hiertoe verhoudt hij zich echter persoonlijk ook op een bijzondere wijze en dit meer bepaald als religieus atheïst. Een omschrijving vaak nog beschouwd als paradoxaal, daar waar het bij Rik Pinxten een creatieve combinatie betreft van culturele kennis, ervaring en algemeen inzicht.

In het Westen behoren theïsme en atheïsme vaak tot hetzelfde paradigma. In het Westen behoren religiositeit en a-religiositeit vaak eveneens tot eenzelfde paradigma.

Vanuit een vergelijkende culturele benadering kent Rik Pinxten de ruimere conceptuele invullingen. Door de vergelijkende culturele studie treedt hij immers uit de particuliere paradigmata van een welbepaalde traditie en/of cultuur.

Hij omschrijft zich dan ook bewust als religieus atheïst, met enerzijds een oprechte waardering voor het atheïsme en anderzijds voor het re-li-ga-re en wat dit mogelijk inhoudt, beide vervolgens op een bijzondere wijze samengebracht binnen een nieuwe dynamiek, hetgeen hij op een creatieve manier verder vorm geeft.

Een bijzonder kenmerk van deze creatieve vormgeving betreft zijn kritische en zelfkritische houding, hetgeen hij eveneens erkent

als waardevolle exponent van de westerse beschaving: een attitude algemeen beschouwd als een handelen vanuit het principe van Vrij Onderzoek. Een kritisch principe dat Rik Pinxten op een vergelijkende wijze eveneens zou onderzoeken in een verruimd cultuurhistorisch perspectief. Deze kritische en zelfkritische houding trof hij ook aan binnen het kader van het vrijzinnig humanisme, waarvoor hij zich dan ook op een geïnformeerde en bijzondere wijze ging inspannen: hij werd voorzitter van het Humanistisch Verbond.

Een voorzitter van het Humanistisch Verbond met een kritische en zelfkritische houding, actief op het domein van de creativiteit, en met een praktische kennis vanuit het antropologische werkveld blijkt een waardevolle combinatie in onze hedendaagse samenleving, ook op het vlak van het humanisme zelf. Op een ogenblik dat diverse humanistische verenigingen zoals onder meer – en naar goed humanistisch gebruik hanteren we de afkortingen – HV, HVV, OVM, als ook de Grijsje Geuzen zoeken naar nieuwe samenwerkingsverbanden blijken de antropologische benaderingen van Rik Pinxten ook belangrijk binnen het westers humanistisch kader teneinde de interacties gunstig te katalyseren. Met respect voor eenieders eigen culturele identiteit wordt hierbij immers vertrokken vanuit een pragmatisch perspectief van interactieprocessen in plaats van normatieve aannames: hoe benaderingen toegepast in het werkveld van andere culturen in het westers humanistisch landschap constructieve bijdragen leveren!

Deze antropologische benaderingen en visies zullen ook naar de toekomst toe van belang blijken binnen het humanistische kader, waarbij Rik Pinxten onder meer een bijzondere aandacht opbrengt voor de generatieproblematiek, een problematiek die zich vaak ook voordoet in andere culturele groepen.

De wereld van de jongere verschilt van de wereld waaruit de humanistische structuren – en de strijd die hier diende te worden gevoerd – oorspronkelijk voortkwamen. Op een creatieve wijze nam hij reeds een aanvang met het creëren van een nieuwe dynamiek die gunstige impulsen genereert.

In deze wereld van verschil wordt ook opgemerkt dat onze leefwereld algemeen cultureel gemengder is geworden. Nieuwe mogelijkheden werden gecreëerd wat betreft het besteden van meer tijd

aan cultuur dan vroeger waarbij het element kunst niet kan ontbreken. Met een antropoloog als gids en begeleider in deze wereld van culturele mogelijkheden bevindt de humanistische gemeenschap zich als het ware in een benijdenswaardige positie. De toewijding van Rik Pinxten als voorzitter van het Humanistisch Verbond betreft dan ook een bijzonder engagement, naast zijn algemeen humaan engagement. De antropoloog Pinxten blijkt op een bijzondere wijze grenzen te doorbreken, situaties constructief te re-evalueren en inderdaad positieve dynamieken te creëren.

Het bijzondere van het engagement van Rik Pinxten is echter ook tastbaar en zeer concreet een realiteit. Als hoogleraar in de vergelijkende godsdienstwetenschappen – binnen het kader van de vergelijkende cultuurwetenschappen aan de Universiteit Gent – en als voorzitter van het Humanistisch Verbond worden op een tastbare en aantoonbare wijze de grenzen tussen de godsdienstproblematiek en vrijzinnigheid doorbroken. Het betreft dan ook een grote verdienste dat hij mede de grenzen tussen godsdienst en vrijzinnigheid – als voordien gescheiden entiteiten – helpt doorbreken. Het accepteren van het voorzitterschap van het Humanistisch Verbond vanuit het wetenschappelijke achtergrondgebied bleek dan ook een moedige daad. Vrije beleving in een vrije wereld wordt hierdoor gestimuleerd.

Iemand die mede dergelijke grensoverschrijdende combinaties weet te leggen, verdient om nader te worden gehoord. De prestigieuze Arkprijs van het Vrije Woord blijkt dan ook een bijzondere onderscheiding die de waarde van deze kwaliteiten van Rik Pinxten verwoordt en de mogelijkheden hiervan verder zal uitdragen!

HET GROTE WERK IS NOOIT VOLTOOID,
EN TOCH AANVAARD IK EEN PRIJS
RIK PINXTEN

Cultuur en wetenschap zijn innig verbonden, en mede daarom is een wetenschapsbeleid dat met de dag meer technocratisch wordt, een ramp voor Vlaanderen en voor de wereld. Dat zie ik als tenminste één groot probleem van onze tijd. Persoonlijk plaats ik mezelf in die context. Ik vertel u een parabel. Zo kan u misschien een kwaliteit ontdekken bij uw laureaat, die u niet vermoed had, ondanks de onpeilbare wijsheid die de leden van het comité van de Arkprijs natuurlijk toonden door mij deze prestigieuze prijs toe te kennen.

Een parabel over onze tijd. Ik droomde vannacht dat ik in een groot bedrijf rondkuierde waar honderden mensen aan het werk waren. Op een verheven podium waren ze doende een spiegel te maken. Stuk na stuk van de spiegel werd aangesleept en ingepast in een constructie. Het werk miste echter coördinatie: sommige arbeiders liepen naar de verkeerde kant van het podium of vonden de ladder niet. Sommigen dreigden de werkplaats te verlaten; sommigen zaten neer en staarden indringend naar de reflectie van hun beeld in het stuk spiegelglas dat ze in de hand hadden. Sommigen schenen rond te dwalen zonder het podium te vinden. Toch kwam er langzaam een soort spiegel tot stand doordat vele arbeiders de bevelen volgden die een paar voormannen stonden te schreeuwen op het podium. Telkens een spiegel min of meer vorm kreeg, begon een jongere arbeider ruzie te zoeken met een van de voormannen. Hij greep zijn spiegelstuk vast om het terug te nemen, en even later donderde de onaffe vreemde spiegelconstructie in elkaar. Dadelijk begonnen werkers aan een nieuwe spiegel, die dan onherroepelijk na veel geruzie weer in elkaar viel. Bij een enkele poging reikte de spiegel tot aan de randen van het podium. Dan jubelde een groepje grijze voormannen en ze riepen kreten als waarheid en representativiteit. Wanneer hun spiegel aan diggelen ging namen onveranderlijk andere leiders het voortouw en tartten de hemel door zeer smalle en heel hoge torens op te trekken. Zij hadden het dan weer over efficiëntie en technologie. Zij bleken het hardnekkigst of zelfs meest dogmatisch te zijn om de slechts

relatieve waarde van hun kathedralen in te zien; vanaf hun torens bekwamen ze de jongeren die een bredere basis wilden leggen.

In het brandpunt van de spiegelscherven waren een hele hoop fenomenen duidelijk te herkennen: de mensen, de zon, de hemel, het atoom, de natuur, het object, de religie, het grote gelijk, de ambitie, en zelfs het getal en de waarheid kon ik bespeuren. Maar, hoe ik ook zocht, en welke opeenvolgende constructie ik ook bekeek, steeds miste ik iets. Uiteindelijk wist ik het: alle weerkaatste beelden in de spiegel-fragmenten waren wit. Nergens vond ik de bonte mengeling van kleuren en vormen die ik in mijn ervaring voortdurend ontmoette. Toen ik de arbeiders vroeg wat ze eigenlijk aan het bouwen waren keken ze me vol verwondering aan. Ze begrepen niet dat ik het niet direct zag. Ze bouwden immers aan de universele menselijke kennis, en zij noemden zichzelf de organisatoren van de wetenschap.

Het werk is niet af. In de jaren waarin ik nu reeds heb kunnen onderzoeken, nadenken en schrijven is de pretentie dat we in de wetenschappen kennis opbouwen die voor alle mensen, universeel dus, geldig is, zelden in vraag gesteld. Integendeel, sommige groepen arbeiders (in het jargon heet dat dan een discipline of een vakgebied zoals psychologie, sociologie, filosofie, enzovoort) beweren nu meer dan vroeger dat zij aan 'wetenschap' doen, en verwijzen dan fier naar de toptijdschriften in de wereld waarin hun schrijfsels verschijnen. Als academicus pleeg ik zelf ook publicaties in die tijdschriften, en ik heb daar ook verder geen moeite mee. Tegelijk weet ik dat de gesloten lijst van toptijdschriften in de handen berust van een vooral Amerikaans commercieel circuit. Wetenschappelijke carrières worden nu meer en meer gemaakt of gebroken door het verschijnen van je teksten in die niet-neutrale lijst van tijdschriften. Niet bijvoorbeeld doordat je een sociaal, cultureel of politiek invloedrijk boek uitbrengt. Of omdat je je eigen volk, of misschien zelfs een goed deel van de wereldbevolking, tot een respectvoller en waarachtiger inzicht over zichzelf of de natuur brengt. Mei '68 lijkt onnoemelijk lang geleden in de nieuwe technocratische kringen. Als ik deze gegevens optel, dan moet ik ongerust worden: waar is de vrije onderzoeker? Dreigt de enige bijdrage van de westerse cultuur aan de wereldbeschaving (volgens mij, natuurlijk), namelijk de traditie van kritiek en zelfkritiek die ons al 2500 jaar doet zoeken naar steeds andere antwoorden, hier

niet onder onze ogen gewurgd te worden door de economische belangen van een klein deel van de blanke wereld? Trouwens, wie me van het tegendeel kan overtuigen zal ik zeker dankbaar zijn. Reageren onze universiteiten in Europa, die tot ca 1950 de voornaamste bron van intellectuele creativiteit in de wereld waren, hierop met een krachtadig cultureel geïnspireerde tegenbeweging? Ik moet eerlijk bekennen dat ik slechts het tegendeel ondervonden heb, ook en vooral op Vlaams niveau. Met permissie, maar over dit toch wel belangrijk fait divers wil ik het even hebben, nu u mij een gelegenheid geeft om misbruik van te maken.

Sinds de late jaren '70 zit de wereld in een technologische informatierevolutie, die ook de maatschappelijke verhoudingen bijzonder grondig door elkaar schudt. Ik volg graag Castells (2002) in zijn analyses over die onomkeerbare omwenteling. De zogenaamde kennismaatschappij overspoelt ons, en de vrijmaking van intermenselijke relaties is daarbij objectief een machtig voordeel gebleken. De USA loopt duidelijk voorop, terwijl Japan en Duitsland de voorbije vijftien jaar even duidelijk in de problemen zitten. De rest van Europa aarzelt. De globalisering van de informatietechnologische revolutie is hier en daar keihard: ongelijkheden worden groter, de conflicten met rijke maar gefrustreerde toeleveranciers aan het Westen groeien en zullen ons leven in de volgende generatie zeker diep beïnvloeden. Irak is een significante voorbode. Wat we hiervan ook denken, doet niet terzake. Het gebeurt. Castells maakt duidelijk dat de mate van scholing en de mate waarin excellent onderzoek floreert *het* verschil maken tussen welvaart en macht aan de ene kant, of stagnatie en verpaupering aan de andere kant. Kort maar krachtig ontleedt hij hoe een grotere aanvaarding van migratie, stedelijkheid en multiculturalisme een manifest voordeel bieden in deze revolutionaire situatie, en hoe racisme en geslotenheid sneller dan ooit duur betaald worden in verlies aan welstand voor een gebied. Dat ze het in Vlaanderen toch horen, roep ik dan geregeld. Geen ideologische strijd, maar feiten. Geen hypocriet terugkeerbeleid, maar een gedurfd herdenken van de vluchtelingen- en migratiewetgeving. Het gaat zelfs niet om principes, maar om de mondiale strijd om welvaart. Denk breed en wereldwijd, en laat de bekrompenheid nu eindelijk eens aan de voorvaderen, of wordt snel terug arm Vlaanderen. Goed, ver-

moedelijk wordt de Arkprijs ook daarom aan mij toegekend. Maar er is meer. Er wordt een nieuwe aanslag gepleegd dezer dagen, eerst in het fundamentalistische hedendaagse Amerika en onmiddellijk daarna ook in Engeland en Nederland, die sinds kort bezig zijn het Verlichtingsdenken op nog een andere manier snel de nek om te draaien, ten voordele van een absoluut kortzichtig winstbejag. In deze drie westerse landen is sinds een paar jaar de aanval ingezet op de menswetenschappen en de kunsten: dat zou allemaal luxe zijn (en geen wetenschap, in de verblinde ogen van de technokraten), en als het al moet bestaan dan liefst geregeld door de markt. Dus, schaf af die diploma's en opleidingen en kweek meer doeners en minder denkende en creatieve mensen. Ook in Vlaanderen hoor ik deze onzin meer en meer in beleidskringen van universiteiten en hogescholen. Maar wat een simplisme, wat een vergissing ook!

Kennismaatschappij betekent niet dat efficiëntie troef moet worden. Dat is de oude opvatting uit de tweede industriële revolutie. Kennis betekent kunnen verbinden, uitvinden en fantaseren in vrijheid van onderzoek. Met de ongebondenheid van de Californische jongens en meisjes, en tegen de vastgeroeste dogmatiek van Rome of van de zogenaamde 'harde wetenschappers' uit de vorige eeuw. Menswetenschappen en kunsten worden zondermeer de belangrijkste bronnen voor die kennismaatschappij, want het leren en leren leren is enkel aan de mens gegeven, en niet aan de robots of computers, die elke diepe creativiteit moeten ontberen. Ik wil hier dus een krachtige oproep doen aan iedereen die met onze welvaart en ons welzijn bezig is (van deze regio, maar ook wereldwijd): reduceer de mens niet tot een meetbaar en arm product van een informatiemachine, maar laat hem groeien tot een gevarieerd, vrij en ongrijpbaar creatief wezen. Laat iedereen, en vooral ook die geamputeerde disciplinaire vakidioten van de twintigste eeuw diep kennis maken met de zoek- en creatietradities van elkaar en van mensen uit die andere, minder geschoolde culturen. Slechts zo gaan we uit onze mierenmentaliteit weg-raken en tegelijk een juiste attitude ontwikkelen voor die wereld van globaliserende netwerkmaatschappij waarin we onherroepelijk getrokken worden. Met andere woorden, geloof in de vrijheid en de creativiteit van de mens, en leer van elkaar hoe te onderhandelen over wat we gemeenschappelijk belangrijk vinden. Denigreeer niet wat

het mooiste is in het menszijn, namelijk onze levensnoodzakelijke creativiteit, en leer het model van de mierenmaatschappij eindelijk appreciëren als dat van een lagere diersoort dan de mens. We hebben niet gewoon meer ingenieurs of economen nodig, maar meer geïnspireerde, gedreven en intuïtief gecultiveerde onderzoekers. Anders gezegd: we hebben ingenieurs en economen, maar ook dokters, kunstenaars en beleidsmensen nodig die religieus, artistiek, cultureel en filosofisch de wereld kunnen verkennen en respecteren. Daartoe moet de menswetenschappelijke en de artistieke vorming van deze en de volgende generatie heel dringend geherwaardeerd worden, zodat we een alternatief voor kennisproductie en -gebruik leren ontwikkelen op de fundamentalistisch aangedreven kennismaatschappij die ik in sommige landen van het Westen en in de snel technologiserende eilanden van India, China of Iran zie groeien. In mijn visie is dat immers de uitdaging: ofwel gaan we naar een mastermind of Big Brother maatschappij onder fundamentalistisch bewind en dus een soort efficiënte mega-mierenmaatschappij, ofwel kiezen we voor welvaart die ook welzijn en levenskwaliteit garandeert. In dat geval zal de mens zijn creativiteit meer moeten leren ontwikkelen, en dat betekent zichzelf meer moeten durven verkennen en toelaten door de menswetenschappen en de kunsten eindelijk hun plaats te geven in het leven van elke mens. Persoonlijk denk ik dat we de intuïties, religieuze en esthetische categorieën van andere culturen hierin zullen moeten leren herwaarderen en zo minder eng materialistisch met de medemens en met de natuur te leren omgaan. En dat uitleggen zie ik als mijn hoofdtaak, ook al wordt de ruimte hiervoor de laatste jaren steeds kleiner naarmate het simplisme van de oorlogstrom de geesten weer schijnt te vullen.

U ziet het: het werk is helemaal niet af. Toch wil ik graag ingaan op uw gul voorstel om mijn bescheiden bijdrage even wat luider te laten klinken, en de Arkiprijs van 2004 in ontvangst nemen.

Referentie Castells, M. & M. Ince (2002): *Conversations with Manuel Castells*. London: Polity.

THE MAN WHO CAME IN FROM THE WILD
LUKAS DE VOS

RIK PINXTEN EN DE EENHEIDSKENNIS

Rik Pinxten heeft een zwakke maag, maar een helder verstand. Het eerste heb ik van horen zeggen, het tweede van zijn verspreide artikelen te lezen. De man met het ravenzwarte, lange haar, dat hij droeg als een Navajo, en met de donkere blik van de adelaar, kende ik al van in mijn wilde Gentse jaren. Ik heb mee de Blandijn platgelegd in de woelige tijd rond 1969-1970, en daar kwam ik nogal wat andere lui tegen die net als wij germanisten tijd zat, geld tekort, wereldveranderingsplannen in overvloed, en soms het verstand op nul hadden. Rik Pinxten was daar bij. En niet bij. Toen al trachtte hij zijn scherpe inzichten te combineren met een gemeend engagement, dat niet zozeer tegen de directe structuur van het onderwijs was gericht, als wel tegen de enggeestigheid die al onze maatschappelijke instellingen als een langzaam gif naar den duvel hielpen. Onderwijs inkluis. Pinxten was mager als een vertoornde pater. Jaren later heeft Ingrid Van Dooren, zijn toenmalige vrouw, op een etentje bij mij thuis in Wilrijk verklapt hoe dat kwam. Rik leefde op tomatensoep, zei ze. Uit blik. Hij heeft er zwakke darmen aan overgehouden. En een blijvende fascinatie voor alles wat inheems Amerikaans was.

Dat waren niet de Warholdozen van Campbell's Soup. Wel de indiaanse culturen, en meer in het bijzonder de Navajokultuur. Het toeval wil dat ik net voor de vergadering van het Arkkomitee ik in het Europees Parlement Annemarie Sauer op het lijf loop. Sauer heeft een innemend, volstrekt van ambitie gespeend boekje over de Hopi en de Navajo uitgebracht. Zelf is ze hertrouwd met een halve Cherokee, dat wil helpen. Ze woont in Chloride (de naam is al even erg als de Kernenergiestraat in Wilrijk of het Kernfusieplantsoen in Petropavlovsk), in een afgedankt benzinstation (of liever een blokhut met twee Caltexpompen voor de deur, en een verroest spoorlijntje dat naar de uitgeputte goudmijnen voert). Sauer probeert zelfs het culinaire geheugen van de Hopi op te tekenen, maar verder dan wat hutspot of gestoofde keun komt ze niet. Het aandoenlijke zit hem in

de onbevangenheid waarmee ze haar tweede thuis tegemoettreedt. Ze draagt amuletten en blauwe armbanden. Ze trekt dagen en dagen de woestijn in. Ze tekent de liederen op. En dat is waar ze Pinxten ontmoet: ze slaagt erin om – misschien ongeweten – de kontoeren vast te leggen van een wereldbeeld, een wereld die in de haak moet blijven (*Koyaanisqatsi*, zoals de film van Reggio uit 1983, met de minimalistische muziek van Philip Glass, oproept). Het is geen toeval ook dat Hopi, migranten uit het zuiden, en Navajo, migranten uit het noorden, dezelfde vier hoeken van de wereld, hun wereld, erkennen: de vier grote bergen waartussen zich hun geschiedenis afspeelt. Overlevering en omgeving, het zijn bepalende factoren voor de benadering van het wereldbeeld.

Het zijn niet toevallig ook twee van de drie wezenlijke dimensies of criteria die Pinxten aanlegt voor een controleerbaar begrip van de wetenschappelijke aanpak. Ze heten bij hem iets geleerder, *the disciplinary of tradition-laden dimension* en *the institutional dimension*, het eigen perspectief met zijn interne samenhang met andere woorden en de hiërarchische verhoudingen bij kennisverwerving en -overdracht (*Communication & Cognition*, XIII, 2/3, 1980: 128). Maar ze houden wel hetzelfde in. Daar komt noodzakelijkerwijze een methodegebonden verkleuring bij, de besmetting van de aanpak door de waarnemer zelf. ‘The Indian approaches his world of experience with a set of a priori, a set of intuitions. They are his tools for thought before he engages into actual analysis or perception. They are his pre-research convictions on the nature of nature. I use to call them their natural philosophy.’

Dit drieslagstelsel om de wetenschappelijke methode te begronden en te verantwoorden verklaart de behoedzaamheid waarmee Pinxten elke analyse aanpakt, of ze nu het wiskunde-onderwijs, de rol van de kunst, de semantiek of de wereldbeeldverklaring behelst. Geen enkele van zijn teksten vertrekt zonder grondige lektuur en samenvatting van de deskundigen op het gebied waarin hij zich begeeft. Ze vormen tegelijk het platform waarop alle vakgebieden in elkaar haken, kennisleer, antropologie, wetenschapsteorie, logika, didaktiek, ideologiekritiek.

Maar de keuze voor de interactieve, geïntegreerde en dus holistische benaderingswijze zoals Leo Apostel die voorstond om de eigen

opvatting over het kennisbegrip in te vullen is hem niet altijd in dank afgenomen. Pinxten heeft zijn onderzoek nooit los gezien van de toepasbaarheid, in laatste instantie van de politieke verantwoordelijkheid die elke wetenschapper meedraagt. Hij heeft altijd beseft dat de gemeenschap van wetenschappers, met hun eigen pikorde, vooroordelen en afspiegelingsgedrag een deel van het probleem is, zowel bij het waarnemen als bij het formuleren van wetmatigheden. Ik herinner me hoe hij ooit probeerde objectivisme en subjektivisme te overstijgen in het begrip 'frame of reference', het verwijzingsnetwerk dat de 'waarheid' en de 'juistheid' van etnografische vaststellingen voor een stuk bepaalt en beïnvloedt. Pinxten ziet altijd de betrekkelijkheid in van zijn gevolgtrekkingen: 'the result and the truth conditions are to a great extent dependent upon individual field situations' (*Communication & Cognition*, xiv, 1, 1981: 79). Dat is minder lapidair dan het lijkt. Zonder een gezonde dosis zelfbedrog had Schliemann nooit Troje ontdekt – of wat hij voor het Troje van Homeros hield. Zonder een even gezond vooroordeel dat het heelal wetmatigheden bevat ('Der Herrgott würfelt nicht'), had Einstein nooit zijn relativiteitstheorie ontwikkeld. Zonder nog gezondere dwarsliggerij had Fred Hoyle nooit de onhoudbare 'steady state'-theorie ontwikkeld over het zijn van het Al, die niettemin geweldige resultaten heeft opgeleverd in de sterrenkunde en de katastrofentheorie. Ik leg hier de klemtoon op 'individueel' en minder op 'de toestand in het onderzoeksveld', omdat bij wetenschappelijke onenigheden vaak die verwrongen, persoonlijke kijk meer de doorslag geeft dan de vervorming die de omgeving, de instrumenten, de informanten, of de korporatieve belemmeringen aanreiken.

Zo herinner ik me een hoofs, maar daarom niet minder giftig dispuut over de poging van Pinxten om de individuele intuïtie te neutraliseren in een verwijzingsnetwerk. Joris Hoeree, zelf een antropoloog, wreef Pinxten niet zonder reden 'uitgesteld' of 'vertraagd positivisme' aan. De drang om te objectiveren haalt het uiteindelijk op de open ingesteldheid, die het probleem van de onderlinge vertaalbaarheid van onderscheiden culturen wil vatten. Voor Hoeree kan dat alleen door een nieuwe wereldkonstruktie op te zetten. Het was in die tijd dat ikzelf wat liefhebberde in kosmologische ontwerpen, van Maya-Quiché indianen tot de oude Griekse wereldopbouw

van Hesiodos. Na al die tijd vraag ik me af of het niet eerder om semantische kommaneukenij ging, waarbij de verschillende partijen op hun eigen, koppige manier zich het begrip 'konstruktie' als absoluut toeëigenden. Ikzelf inkluis. Hoerees kritiek op Pinxtens benadering klonk toen scherper dan wat ze inhield. Als waarneming van andere culturen en hun opvattingen altijd onderworpen is aan beladenheid met eigen wereldbeeld-apriori's, (vaak misbegrepen) uitwisseling van informatie, en wederzijds vertrouwen bij de uitwerking van het grondpatroon, dan moet elke benadering uitmonden in een objectivering van de ander achteraf. Veralgemening is anders onmogelijk. 'Die ene, allesomvattende oplossing bestaat niet', zei Hoereef, en hij schopte daarmee tegen het zere been van de hele Gentse school rond Apostel, die universalisme en eenheidswetenschap hoog in het vaandel voerde. Het siert Pinxten dat hij nooit is afgeweken van de sociale drijfveer die ook Apostel bewoog: *nil humanum a me alienum puto*, en het is het recht van elke mens om op gelijke wijze aan die ervaring te kunnen deelnemen. Bijgevolg moet er wel een eenheidsgrond zijn om die gelijkheid te verwerkelijken en te onderbouwen. Een louter ideologisch a priori, maar ten minste een van een zeer fatsoenlijke aard.

Ik geloof dat net die verantwoordelijkheidsgedachte zowel Apostel als Pinxten hebben aangezet om steeds didaktischer te worden. Beiden keren zich tegen 'de roekeloze fragmentering van onze cultuur'. Dat houdt twee dingen in. Eén: schoolvorming is uit den boze, want 'de ideale leermeester is degene die in zijn leerlingen de vraag cognitief, kunstig en emotioneel weet te verfijnen en tot volwassenheid te brengen' (Pinxten in Baetens 1996: 65). En twee: wetenschap vergt 'een totale inzet van de cultuurdrager en verantwoordelijk burger in zijn tijd'; 'ze richt zich dwingend en ingrijpend tot de gehele mens, en tot alle mensen'.

Het is daarom ironisch dat net het sterkste verlangen van Pinxten, op een begrijpelijke wijze menselijke gedragingen en ervaringen samen te brengen tot een humanistisch weefsel dat voor iedereen toegankelijk is, het minst is gerealiseerd. Zelfs in zijn meest recente boek, 'De Artistieke Samenleving', verhinderen vaktaal en noodgedwongen uiterst genuanceerde redenering een makkelijke verstaanbaarheid. Om het cynisch te zeggen: Pinxten doet onbewust en onbe-

doeld mee aan de ‘uitsluitingsideologie’, die van de intellectuelen tegenover de leek. Dat mondt onvermijdelijk uit in regelneverij en belering, zoals het geschetste programma voor het virtuele kunstenproject ‘De Krook’ aantoon (‘interstedelijke, postindustriële en transdisciplinaire structurering van het kunstaanbod’ – vroeger heette dat samenwerking voor het nut van ‘t algemeen). Maar het is natuurlijk tegelijk een bijzonder onrechtvaardig verwijt. Want een betere verantwoording dan in de zeer leesbare en behartenswaardige inleiding van het bekroonde boek is moeilijk te vinden voor wat Pinxten onafgebroken doet: ‘Zo schrijft een wetenschapper niet voor een breder publiek, maar zorgt hij vooral voor de juiste *ratings* in wetenschappelijke tijdschriften. Persoonlijk doe ik dat ook, maar ik ben ook burger. Als burger protesteer ik tegen het gevaar dat de intellectueel verdwijnt ten voordele van de vakidioot’. Bij uitbreiding mag ik zeggen: ten voordele van de idioot *tout court*.

Pinxten deelt met mij, denk ik, een zeker heimwee naar het openbreken van de wereld, dat de Verlichting in het vooruitzicht stelde. *The sky was the limit*, en dan nog. Hoe verder onze geest evenwel doordrong, hoe betrekkelijker we onze eigen aanmatiging gingen inschatten. Uiteindelijk kom je terecht bij de bereikbare horizon van je kunnen: ik denk dat ik – in het geval van Pinxten – als antropoloog ‘iets te zeggen heb over onze manier van leven’. Dat is helder. Dat is eerlijk. En het is, terecht, onbescheiden.

SELECTIEVE BIBLIOGRAFIE

RIK PINXTEN

Rik (Hendrik Joanes) Pinxten (°Antwerpen, 1947) is hoogleraar aan de Universiteit Gent en als cultureel, wijsgerig antropoloog en vergelijkende cultuurwetenschapper verbonden aan de Vakgroep Vergelijkende Cultuurwetenschappen, waarvan hij eveneens het hoofd is. Hij is directeur van het Centrum voor Interculturele Communicatie en Interactie (CICI) en is eveneens voorzitter van het steunpunt Intercultureel Onderwijs (ICO) dat vanuit een pragmatisch perspectief op interculturaliteit vertrekt van interactieprocessen in plaats van normatieve aannames. Hij is nationaal voorzitter van het Humanistisch Verbond. Hij publiceerde onder meer:

(1997) Rik Pinxten (ed.): *When the Day Breaks. Essays in anthropology and epistemology*. Frankfort, Peter Lang.

(1998) *Cultuur en Macht. Over identiteit en conflict in een multiculturalte wereld*. Antwerpen, Houtekiet.

(1998) *Culturen Sterven Langzaam*. Antwerpen, Houtekiet.

(1999) 'Clifford Geertz', in: H. Achterhuis (ed.): *De Denkers. Een intellectuele biografie van de twintigste eeuw*. Amsterdam, Contact: 536-543.

(2000) 'Leo Apostel en de Grote Vragen', in: L. De Vos (ed.): *Een Onberaamd Verbond*. Antwerpen, De Vrienden van de Zwarte Panter: 216-222.

(2002) R. Pinxten & M. Cornelis: 'What Interculturalism could bring a Solution to Racism?', in: Evens Foundation (eds.): *Europe's New Racism*. Oxford, Berghahn: 211-232.

(2002) 'Identité, Diversité et Nécessité d'un Projet Social Commun', in: *Une Europe de la Création*. Hannuit, Luce Wilquin: 207-225.

(2003) *De Artistieke Samenleving*. Antwerpen, Houtekiet.

(2003) R. Pinxten & E. Preckler (eds.): *Racism in Metropolitan Areas*. Oxford, Berghahn.

DE ARKPRIJS,
EEN TRADITIE VAN VRIJHEID

1951	Christine D'Haen	Gedichten
1952	Hugo Claus	De Metsiers
1953	Maurice D'Haese	De Heilige Gramschap
1954	Frans Goddemaere	Nola
1955	Jos de Haes	Gedaanten
1956	Frans De Bruyn	Tekens in Steen
1957	Albert Bontridder	Dood Hout
1958	Ivo Michiels	Het Afscheid
1959	Libera Carlier	Action Station - Go!
1960	Ward Ruyslinck	De Madonna met de Buil
1961	Hugues C. Pernath	Het Masker Man
1962	Georges Hebbelinck	De Journalist
1963	Paul Snoek	Richelieu
1964	Daniël Robberechts	Zesmaal
1965	Willy Roggeman	Blues voor Glazen Blazers
1966	Astère M. Dhondt	God in Vlaanderen
1967	Jef Geeraerts	De Troglodieten
1968	C.C. Krijgelmans	Homunculi
1969	Patrick Conrad	Mercantile Marine Engineering
1970	Roger Van de Velde	Recht op Antwoord
1971	Eddy van Vliet	Columbus Tevergeefs
1972	Marcel Van Maele	Ik ruik Mensenvlees Zei de Reus
1973	Rob Goswin	Vanitas Vanitas
1974	Fernand Auwera	Zelfportret met Gesloten Ogen
1975	Internationale Nieuwe Scène	Mistero Buffo
1976	Leonard Nolens	Twee Vormen van Zwijgen
1977	Freddy de Vree	Steden en Sentimenten
1978	Roger M.J. de Neef	Gestorven Getal
1979	Frans Boenders	Denken in Tweespraak
1980	Lucienne Stassaert	Parfait Amour

1981	Robbe De Hert	Filmoeuvre
1982	Maurice De Wilde	De Nieuwe Orde
1983	Bert Van Hoorick	In Tegenstroom
1984	Leo Pleysier	Kop in Kas
1985	Daniel Buyle	BRT-journalistiek
1986	Tone Brulin	Toneelwerk
1987	De Morgen / Paul Goossens	Journalistiek
1988	Leo Apostel	Wijsgerig werk
1989	Stefaan Hertmans	Poëtisch werk
1990	André De Beul	Politieke Moed
1991	Frie Leysen	Tien jaar de Singel
1992	Paula d'Hondt	Migrantenbeleid
1993	Jan Blommaert & Jef Verschueren	Het Belgische Migrantendebat
1994	Gal	Grafisch werk
1995	Tom Lanoye	Maten en Gewichten
1996	Gie van den Berghe	Getuigen
1997	Wannes van de Velde	Muzikaal oeuvre
1998	Pjeroo Roobjee	Artistiek oeuvre
1999	Sophie De Schaepdrijver	De Groote Oorlog
2000	Zak	Cartoons
2001	Ludo Abicht	Intelligente Emotie
2002	Pol Hoste	De lucht naar Mirabel
2003	Wim Distelmans	Euthanasiewet
2004	Rik Pinxten	De Artistieke Samenleving

STICHTING
ARKCOMITÉ VAN HET VRIJE WOORD VZW

STICHTER VAN HET NIEUW VLAAMS TIJDSCHRIFT

EN STICHTER VAN DE ARKPRIJS

Herman Teirlinck (1879-1967)

LEDEN-STICHTERS

Luk De Vos, Marc Galle, Henri-Floris Jespers, Herman Liebaers,
Hugo Raes, Marc Reynebeau, Karel Van Miert, Eddy van Vliet
(†), Julien Weverbergh, Willy Calewaert (†), Walter Debrock
(†), Maurits Naessens (†), Willy Vaerewijck (†)

EREVOORZITTERS

Herman Teirlinck (†), Walter Debrock (†), Michel Oukhow (†)

DAGELIJKS BESTUUR

Raymond Detrez, voorzitter
Lukas De Vos, ondervoorzitter
Adriaan Raemdonck, secretaris
Philippe Dinet, verslaggever
Leo De Haes
Tony Meesdom

LEDEN

Karel Anthierens, Joseph Asselbergh, Marcel Boon, Eddy Borms,
Jos Borré, Daniël Buyle, Herman De Prins, Bruno De Wever, Jan
De Zutter, Marc Galle, Clara Haesaert, Stefan Hertmans, Marc
Holthof, Jef Lambrecht, Geert Lernout, Tom Paulus, Hugo Raes,
Eric Rinckhout, Jean-Pierre Rondas, Pjeroo Roobjee, Mark
Schaevers, Ronald Soetaert, Yves T'Sjoen, Ingrid Van der Veken,
Leen Van Dijck, Karel Van Miert, Wim Van Rooy, Liesbeth
Walckiers, Julien Weverbergh, Georges Wildemeersch

ZETEL EN SECRETARIAAT

Hoogstraat 70-72, 2000 Antwerpen

© 03 233 13 45 / FAX 03 231 38 12 • galerie@dezwartepanter.be

© 2004 De respectievelijke auteurs
Zetwerk Intertext, Antwerpen © (03) 290 34 87
Verantwoordelijke uitgever Lukas De Vos, Hof ter Bollen 51, 2870 Lievele

Deze uitgave kwam tot stand
met de steun van **Philippe Lemahieu**